

Bu Sayıda

Gümrük Birliği'ne katılım, Dünya Ticaret Örgütüne üyelik, Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci, 2001 krizi ve ardından gelen bankacılıktan tarıma temel sektörlerde yeni düzenlemeler getiren "Derviş yasaları", emek sürecini önemli ölçüde yeniden yapılandıran İş Yasası, el değiştiren firmalar ve uluslararası sermaye ile ortaklıklar, ihracat 'şampiyonları', yeni ihracat rekorları ve nihayetinde yerelden merkeze AKP iktidarı... Son on yıla yayılan politik-ekonomik gelişmeler, "Türkiye kapitalizminin" 1980'li yıllardan itibaren yaşadığı dönüşüm süreci içerisinde yeni bir evre oluşturacak ölçüde birikti. Bu birikimin niceliksel olduğu kadar niteliksel değişiklikler, yani sınıf ilişkilerinde, birikim süreçlerinde ve devlet-toplum ilişkilerinde yeni biçimler içerdiği savı, bu sayıyı hazırlamamızı önceleyen temel saik oldu. Bu çerçevede Türkiye'de kapitalist dinamiklerin 1990'lı yıllardan bu yana geçirdiği değişiklikleri Marksist bir analize tabi tutmak istedik.

Praksis'in 19. sayısında günümüz sermaye birikim sürecinin değişik alanlardaki ifadeleri, bu alanlardaki gerilimleri ve çatışma süreçlerini ele alan yazılara ağırlık verdik. Ancak bugünün birikim dinamiklerini çözümleme çabasının 1980'leri ve hatta öncesini de kapsayan geniş bir çerçevede içinde anlamlı olacağı düşüncesi, yazılarda, bu yıllara uzanan değerlendirmeleri ve tarihsel analizleri kaçınılmaz kıldı. Sermaye birikim süreçlerine, bu süreçlerdeki değişime yaptığımız vurgu, Türkiye sermaye sınıfına da bu tür bir tarihsellik içinde baktığımızın en önemli göstergesiydi. Değişmez, kendi içinde homojen bir sermaye sınıfı anlayışına karşı, sermaye sınıfı içindeki fraksiyonları ele alan, sermaye içindeki büyüklük, sektör, ölçek gibi farklılıklara vurgu yapan çözümler sunduk. Sonuçta, Türkiye'de sermayenin değişen sosyo-mekansal kompozisyonunu; bankacılık, inşaat sektörü, yerel/bölgesel sermaye vb. konulara odaklanan çözümlerimizle ortaya koymaya çalıştık. Sermaye sınıfını temsil eden örgütlerin yapılarında, taleplerinde ve işçi sınıfına karşı aldıkları konumlardaki değişimi ele alan yazılar ile sermaye sınıfının sınıf mücadelesinin geçmişine ışık tutmayı ve geleceği hakkında da ipuçları sunmayı hedefledik. Amacımız günümüz Türkiyesinde sermayeyi; ilişkileri, aktörleri/örgütleri, sektörleri, fraksiyonları ve değişen stratejileriyle inceleyerek genel bir harita sunmak idi.

Geride bıraktığımız yıl içerisinde açığa çıkan dünya ekonomik krizinin sözünü ettiğimiz harita üzerinde etkilerinin neler olacağını belirlemek şu aşamada mümkün gözüküyor; ancak başat bir dinamik olarak sarsıcı sonuçlara yol açacağı açık. Bu sayıdaki yazıların büyük bir çoğunluğu neredeyse iki yıl öncesine uzanan yapılan bir atölye çalışması ile biçimlendiğinden, ne yazık ki kriz gerçekliği yukarıda belirttiğimiz çabamızın merkezi temalarından biri olamadı. Bununla birlikte önümüzdeki sürecin etkilerinin neler olacağını tartışmak için bu sayının sunmaya çalıştığı günümüz Türkiyesinde sermayenin haritasına ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz. Bu çerçevede, kriz ve etkilerini Praksis'in gelecek sayılarında tartışmaya bırakarak, bu sayıda yer alan yazıları kısaca tanıtmak istiyoruz.

Dergimizin ilk yazısı Fuat Ercan'a ait. Yazar kapitalizm ve Türkiye'de sermaye birikimi üzerine çalışmalarında bir süredir altını çizdiği vurgularını, Praksis'in bu sayısı için, sermayenin haritalandırılmasına yönelik bir kavramsal çerçeve inşasına taşıyor. Ercan, yazısına literatüre egemen olan bireyselci-liberal ve mekanik-fraksiyonalist yaklaşımların eleştirisiyle başlıyor. Bu yaklaşımlara alternatif olarak, *sermaye*, *sermayedar* ve *sermaye düzeni* arasındaki içsel bağlantıları açıklamak üzere *sermaye işlevleri*, *sermaye biçimleri* ve *sermaye fraksiyonları* biçiminde üçlü bir kavramsal ayırma başvuruyor. Ercan'a

göre *sermaye işlevleri* (üretken, para ve meta gibi) “genel olarak sermaye”nin zorunlu döngülerini, *sermaye biçimleri* ise tekil sermayelerin büyüklük, pazar, sektör, birikim sürecine giriş gibi ölçütler açısından pratikte aldıkları somut biçimleri ifade ediyor. *Sermaye fraksiyonları* kavramı ise belirli bir toplumsal ve tarihsel konjonktürde ortak nesnel çıkarlarını korumak üzere biraraya gelen örgütlü sermaye gruplarına referansla kullanılıyor. Bu anlamda sermaye fraksiyonları kavramı, sadece *maddi yeneden üretim sürecini* değil, aynı zamanda *iktidar ilişkilerini* ve *sembolik anlam dünyalarını* da içeren bir kavram. Ercan bu üçlü kavramsal ayrıma dayanarak, varolan Marksist analizlerde temel bir yanılığının sermaye fraksiyonlarının sermaye işlevleri üzerinden tanımlanması olduğunu; oysa bu iki kavramın farklı soyutlama düzeylerine ait olduklarını vurguluyor. Yazar, bu çerçevede günümüzde Türkiye’deki sermaye fraksiyonlarının nasıl ele alınabileceğine dair örneklerle yazısını tamamlıyor. Kapitalizmin bilişsel haritalarımızı hızla parçaladığı günümüzde, Ercan’ın çalışmasının kavramsal zenginliğiyle sermayeyi anlama ve haritalama çabasında önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz..

Takip eden yazıda yukarıda andığımız kriz gerçekliğine ilişkin eksikliği bir ölçüde gideriyoruz. M. Yaman-Öztürk ve F. Ercan tarafından kaleme alınan yazı, Türkiye’nin karşılaştığı iki büyük kriz (1979 krizi ve 2001 krizi) üzerinden sermaye birikimi sürecini inceliyor. Yazarlar söz konusu iki krizin çözümlenmesi ile birikim sürecinin ve sınıf-ıç/sınıflar-arası ilişkilerin süregiden/farklılaşan yanlarını belirliyorlar ve bu süreçte, ülke içi birikim sürecinin dünya genelindeki kapitalist birikim süreçleriyle ilişkisini ortaya koyuyorlar.

Derya Gültekin-Karakaş ise yakın dönemde sermaye gruplarının etrafında acımasız çatışmalar yürüttüğü bankacılık sektörüne odaklanıyor. “Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde Türkiye Banka Reformu ve Finans Kapital İçi Yeniden Yapılanma” başlıklı makalesinde yazar, 1990’lardan bugüne bankacılık sektöründe yaşanan köklü reform ve yeniden yapılanmayı ele alıyor. Yazara göre finans kapital içi gerilim ve çelişkiler, devlet ve IMF’nin başını çektiği yeniden yapılanma sürecinin farklı biçimlerde yürütülmesine neden olmuştur. Banka sermayesi arasındaki bu bölünmeyi yaratan ise esas olarak, bankaların dahil olduğu holdinglerin izlediği iki farklı birikim stratejisidir. Bankacılığın yeniden yapılandırılması sürecinde ayakta kalan ve tasfiye edilen bankaları belirleyen de işte bu farklı birikim stratejileri olmuştur.

Bankacılık sektöründeki birikim dinamiklerinin analizine Nuray Ergüneş tarafından kaleme alınan “Banka Sermayesi Üzerinden Sınıf-ıç Çatışmaları Anlamak” başlıklı makale ile devam ediyoruz. Yazar 1970’lerin sonlarından itibaren sermaye gruplarının para-sermayeyi kontrol altına alma mücadelesinin yoğunlaştığını ve bu süreçte sermaye gruplarının en temel stratejilerinden birinin banka sermayesini ele geçirmek olduğunu belirterek sözkonusu stratejinin ancak sermaye birikimi düzeyi bağlamında anlaşılabilirliğini vurguluyor. Bu çerçevede makale, sermaye gruplarının, yeni banka kurma, yabancı bankaya ortak olma, özelleştirmeler gibi banka sahibi olma mekanizmalarını tartışıyor. Yazara göre, sınıf içi bileşenlerin para-sermayeyi ele geçirme, kontrolü altına alma mücadelesi ve bu yönde artan rekabet, finansal işlemlerin hacim ve hızlarının gelişmesine neden olmakta, bu ise para-sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine yol açmaktadır.

Öte yandan yakın dönemde öne çıkan bir diğer sektör olan inşaat sanayi, Elvan Gülöksüz tarafından derinlemesine bir inceleme konusu yapılıyor. “İnşaat Sanayiinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişkiler” başlıklı yazı, Türkiye’de inşaat sektörünün önde gelen firmaları ve inşaat sanayii sermaye örgütlerinin yöneticileriyle yapılan mülakatlara referansla ilerlerken sunduğu ampirik zenginlik ile ayrı bir önem arz ediyor. Gülöksüz artan uluslararası ve ulusal rekabet baskısıyla karşı karşıya ka-

lan inşaat sanayiinin birleşme ve merkezileşmeye yöneldiğine işaret ederken, aynı zamanda Avrupa Birliği müktesabatına uyum çabalarının büyük ve orta-küçük ölçekli sermaye arasında dikkate değer çatışma alanları yarattığını belirlemektedir. Kamu ihale Kanununun bu çatışma alanlarının en önde gelen birisi olduğunu söyleyen yazar, Avrupa Birliğine üyelik süreci içerisinde gündeme gelen düzenlemelerin AB kökenli büyük sermayenin Türkiye inşaat sektörüne girişini kolaylaştırdığını, bununla birlikte Türkiye kökenli büyük sermaye üzerinde bir rekabet baskısı oluşturduğunu ileri sürmekte. Yazara göre, Türkiye’de inşaat sektörüne hakim olan büyük ölçekli şirketler bir yandan bu süreci en az kayıpla atlattırma çalışırken bir yandan da yeni yasal düzenlemelerin orta ve küçük ölçekli sermaye aleyhine yaratacağı durumdan faydalanmayı hesaplamaktadır.

Dergimizin sayfalarında yer alan bir diğer yazıda ise, M. Gürsan Şenalp ve Örsan Şenalp sermayenin ve kapitalizmin ulusötesileşmesini tartışıyor. Bugün sermaye sınıfının ulusötesi karakterinin ve dinamiğinin çok daha aşikar olduğunu ileri süren yazarlar, burjuvazinin bu gerçek ışığında tekrar ele alınmasını öneriyorlar. Buna göre, kapitalist yeniden yapılanma ve neoliberal küreselleşme süreçleri sonucunda bugün kapitalizm çok daha ulusötesi bir nitelik kazanmıştır. “Ulusötesi Kapitalizm: Sermayenin ve Devletin Ulusötesileşmesi ve Türkiye’de Ulusötesi Tarihsel blok Oluşumu” isimli yazıda yazarlar, bu vurguları üzerinden yakın dönem Türkiye’sine bakıyorlar. Yazarların ‘ulusötesi tarihsel blok’ gibi kavramları da kullanarak Gramscigil bir analiz yapmaları, makalenin dikkat çekici bir özelliği olarak ön plana çıkıyor.

Takip eden iki yazı ise günümüzde öne çıkan bir diğer birikim dinamiği, yerel/bölgesel sermaye üzerine. Pınar Bedirhanoğlu ve Galip Yalman, “Neoliberal Küreselleşme sürecinde Türkiye’de Yerel Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir’den İzlenimler” başlıklı yazılarında sözkonusu kentlerde ticari ve sanayi sermayesi temsilcileri ve yöneticilerle yapılan görüşmelere temelindeki alan çalışmasının bulgularını bizlerle paylaşıyor. Bunu yaparken yazarlar, bir taraftan sözkonusu üç kentin yakın dönemde Türkiye kapitalizmi içerisinde öne çıkan sanayileşme dinamiğini sorgularken diğer taraftan bu kentlerdeki yerel sermayenin finansal krizler karşısındaki geliştirdikleri stratejilere odaklanıyor. Bu çerçevede Bedirhanoğlu ve Yalman, yerel sermayedarların sergilediği ortak eğimleri sermaye-devlet, sermaye-emek ve sermayeler arası ilişkiler bağlamında ele alıyorlar. Yazarlara göre, yerel birikim sürecinde sermaye-emek ilişkisini himayeci işletme pratiklerin bağlanmaya çalışılırken sermaye-derler arasında rekabetin yanı sıra işbirliği biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişiminin değişik ifadelerine yol açan bu sürecin kırılğan karakterinin önemli bir göstergesi ise hem bir sorun hem de bir çözüm kapısı olarak görülen çelişkili devlet algısı olmaktadır.

Yerel/bölgesel sermaye meselesi üzerine bir diğer yazımız ise İbrahim Gündoğdu tarafından kaleme alındı. Bölgesel kalkınma mefhumu etrafındaki tartışmalara odaklanan yazar, yakın dönemde çıkarılan Kalkınma Ajansları yasasının tarihsel-coğrafi materyalist bir analizine girişiyor. Öncelikle sözkonusu mefhumla yönelik hakim analiz biçimlerini eleştiren ve alternatif bir kavramsal çerçeve sunan yazı, Kalkınma Ajansları yasası üzerinden Türkiye’de bölgesel politikaların sosyo-mekansal dinamiklerini hem tarihsel hemde konjonktürel ifadeleriyle inceliyor. Bu çerçevede birikim süreçleri, kapitalist aktörler, devlet ve coğrafya arasındaki içsel bağlara ve çatışma dinamiklerine işaret eden yazar, Türkiye’de bölgesel politikaların geleceğine yönelik bazı çıkarımlarda bulunuyor.

Takip eden diğer iki yazı da, Türkiye’de sermayenin bir aktör olarak örgütsel ifadeleri üzerine. İlk yazıda, Ş. Gürçağ Tuna son yıllarda bir kapitalist aktör olarak bir çok yasal düzenlemenin bir tarafında yer alan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğini inceliyor. Öncelikle yazar, sermaye sınıfına yönelik analizlere hakim olan güçlü devlet geleneği eleştirisinden hareketle, TOBB üzerine yapılmış çözümlenme-

lerin hem yetersiz hem de problemlili niteliğini belirliyor. Yazara göre, TOBB gibi sermaye örgütlerinin analizlerinin, sermaye birikim süreçlerini, sermaye sınıfı içindeki çekişmeler yanı sıra, sermaye-emek çelişkisini de göz önüne alan bir çerçeveden yapılması gerekmektedir. TOBB'un sermaye sınıfı temsilcisi bir örgüt olarak geçirdiği tarihsel dönüşümleri bu tür bir çözümleme içinde ele alan çalışma, TOBB'un hem sermaye içi hem de sınıflar arası mücadelede aldığı konumu titizlikle ortaya koyuyor.

Bu çerçevede ikinci yazı ise Özgür Öztürk tarafından kaleme alındı. "Türkiye'de Sendikal Mücadele, Sermaye Birikimi, MESS ve Koç Holding" başlıklı makalesinde yazar, dayanıklı tüketim malı üreten sanayicilerin örgütlendiği ve işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mücadelede hep öne çıkan bir sermaye örgütü olan Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası'nın (MESS) gelişimini inceliyor. MESS'in emek-sermaye arasındaki sendikal mücadeledeki ve sermaye içi çatışmalardaki konumunu sermaye birikiminin genel çerçevesi içinde inceleyen makale, 1980 darbesinden sonra MESS'in etkinliğinin görece olarak azaldığını, ancak sermayenin uluslararasılaşmasının hızlandığı son yıllarda MESS'in yeniden ön plana çıktığını tespit ediyor. Yazarın dikkat çekici tespitlerinden bir diğeri ise, Türkiye'de en büyük finans kapital gruplarından biri olan Koç Holding'in MESS içinde artan etkinliği.

Öte yandan Özlem Tezcek'in "1980 Sonrasında Türkiye'de Düşünce Fabrikalarının Yapısal değişimi: TEPAV Örneği" başlıklı yazısı ise son yıllarda sermaye sınıfları tarafında belirgin bir görünüm alan başka bir alana, bilgi üretim sürecine ışık tutuyor. Yazar, gerek uzun dönemli çıkarları ve ihtiyaçları için gerekse kısa dönemli stratejik projeler üretmek için sermaye gruplarıncı kullanılan "think-tank"lere dikkat çekerek 'bilgi'nin sermaye gruplarının toplumsal gerçekliğe müdahale ve onu değiştirme araçlarından birine dönüşmekte olduğuna işaret ediyor. Bu çerçevede TEPAV'ı ele alan yazar, ilgili vakfın çalışmaları ile TOBB tarafından temsil edilen KOBİ'lerin uzun dönemli çıkarları arasındaki paralelliklere dikkat çekiyor.

Son olarak A. H. Köse ve Serdal Bahçe'nin, egemen yoksulluk kavrayışı ve araştırmalarına ciddi eleştiriler getiren titiz çalışmalarına yer veriyoruz. "'Yoksulluk' Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek" başlıklı makale, Dünya Bankası ve UNDP'nin yoksulun kimliği ve "yoksulluğu" ıslah yöntemleri üzerine ürettikleri yazını, "yoksulluğu" kaçınılmaz bir şekilde üreten kapitalizmin zorunluluklarla örülmüş yapısını dikkate almamakla eleştiriyor. Bu çerçevede Türkiye için yapılan çalışmaları, Türkiye'de "yoksul" kitlenin toplumsal kimliğini, yani sınıfsal kimliğini ortaya koyarak eleştiriye tabi tutma amacını taşıyor. Hanehalkı Bütçe Anketlerinden yararlanılarak Türkiye toplumunun sınıfsal yapısını ortaya koyan çalışma, bu sınıfsal yapı içinde Dünya Bankası kriterlerine göre tanımlanan yoksulun sınıfsal kimliğini tanımlamaya girişmektedir. Yazarlar, bir yandan sözkonusu sınıfsal kimliğin hem Marxgil hem de Webergil boyutlara sahip olduğunu belirtirken, diğer yandan eleştirdikleri bakış açısının Türkiye ayağının yoksulluğu tedavi etmek amacıyla ortaya koyduğu önerilerin gerçekte ne kadar etkili olacağını sorguluyorlar.

Bu sayının hazırlanmasına emek veren arkadaşlarımız Melda Yaman - Öztürk ve Özgür Öztürk'e çok teşekkür ediyoruz.

İyi okumalar...